

**PATRIMONIUL MUZICAL ROMÂNESC
ÎN VIZIUNEA REGIZORALĂ CONTEMPORANĂ.
ÎNTRE TRADIȚIE ȘI REINTERPRETARE SCENICĂ**

**ROMANIAN MUSICAL HERITAGE
IN THE CONTEMPORARY DIRECTORIAL VISION.
BETWEEN TRADITION AND STAGE REINTERPRETATION**

ANTONIU ZAMFIR

Universitatea din Craiova
antoniuzamfir@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-7883-9829

Abstract: *The national musical heritage represents a fundamental component of cultural identity, but its preservation cannot be limited to documentary recovery, historical research or the faithful restoration of established interpretative models. In the case of creation intended for the stage, the heritage confirms its vitality through representation, reinterpretation and reintegration into the contemporary cultural circuit. The study investigates the relationship between tradition, cultural identity and directorial vision, starting from several representative productions of Romanian creation presented on the national lyrical stage in the last decade. The corpus of research includes the opera Oedipe by George Enescu, the opera O scrisoare pierdută by Dan Dediu and the scenic association of the ballet La piața by Mihail Jora with the opera Revoluția by Adrian Iorgulescu.*

Keywords: *Romanian musical heritage; opera direction; stage reinterpretation; cultural identity; musical dramaturgy; George Enescu; contemporary performance;*

Introducere

Patrimoniul muzical nu reprezintă o realitate culturală statică, limitată la conservarea documentului, a partiturii sau a mărturiei istorice. În

cazul creațiilor destinate scenei, însăși natura operei presupune actualizarea periodică prin interpretare. O partitură poate fi conservată, editată critic și cercetată, însă existența sa ca spectacol presupune revenirea în spațiul viu al interpretării, al scenei și al receptării publice.

Această particularitate situează teatrul liric într-o poziție privilegiată în raport cu patrimoniul muzical. Instituția de spectacol nu este numai un spațiu de prezentare a repertoriului, ci poate deveni un mediator între creația unei epoci și publicul alteia. Interpretul, dirijorul, scenograful și regizorul participă, prin mijloace diferite, la reconstruirea sensurilor unei lucrări.

Regia de operă ocupă o poziție aparte în acest proces. Spre deosebire de teatrul dramatic, unde temporalitatea reprezentării permite intervenții substanțiale asupra ritmului și duratei acțiunii, în teatrul muzical timpul scenic este într-o măsură determinantă organizat prin partitură. Muzica stabilește durate, tensiuni, acumulări, suspensii și raporturi între personaje. Libertatea regizorului operează, prin urmare, într-un sistem în care unul dintre nivelurile fundamentale ale dramaturgiei precedă intervenția scenică.

Tocmai relația dintre această condiționare și libertatea interpretativă transformă regia de operă într-un domeniu relevant al cercetării artistice contemporane. Dezbaterile referitoare la *Director's Opera* sau *Regieoper* au arătat că raportul dintre operă și montarea sa nu poate fi redus la opoziția simplificatoare dintre fidelitate și modernizare. Michael și Linda Hutcheon situează problema inclusiv în relație cu „orizontul de așteptare” al publicului și cu mecanismele prin care intervenția regizorală negociază relația dintre opera cunoscută și noul său context de reprezentare (Hutcheon & Hutcheon, 2018).

Din perspectiva studiilor interpretative, spectacolul nu poate fi considerat simpla reproducere a unui obiect artistic preexistent. Caracterul său singular, relația dintre interpreți și public și producerea sensului în timpul reprezentării transformă fiecare realizare scenică într-o experiență culturală distinctă (Fischer-Lichte, 2008).

În cazul patrimoniului muzical românesc, problematica dobândește o semnificație suplimentară. Prezența creației naționale în repertoriile curente ale teatrelor lirice este mai redusă decât cea a canonului internațional. În aceste condiții, fiecare recuperare sau nouă montare poate dobândi și o funcție de reprezentare culturală. Pentru o parte a publicului, spectacolul poate constitui primul contact cu respectiva creație.

Regizorul mediază astfel nu numai între partitură și scenă, ci și între memoria culturală și sensibilitatea prezentului.

Studiul de față analizează această relație pornind de la câteva exemple reprezentative ale scenei lirice românești din ultimul deceniu. Cercetarea nu urmărește alcătuirea unui inventar exhaustiv al producțiilor de operă

românească, ci identificarea unor modele prin care patrimoniul și identitatea culturală sunt transformate în discurs scenic contemporan.

Patrimoniul, spectacol și reinterpretare regizorală.

Aplicarea conceptului de patrimoniu artelor spectacolului presupune depășirea unei perspective exclusiv conservatoare. Spre deosebire de obiectul material, care poate fi prezervat într-o formă relativ stabilă, spectacolul există prin repetare și diferență. Distribuția, dirijorul, regizorul, spațiul și publicul se modifică, iar fiecare dintre aceste transformări produce noi raporturi de semnificație.

Opera reprezintă un caz particular prin caracterul său sincretic. Textul, muzica, vocea, corpul interpretului, gestul, spațiul, lumina și imaginea participă simultan la producerea sensului. Partitura constituie elementul principal de continuitate, dar realizarea ei scenică presupune inevitabil interpretare.

Nicholas Cook propune, într-un context mai larg al studiilor despre interpretare, depășirea înțelegerii muzicii exclusiv prin intermediul textului notat și reconsiderarea acesteia ca practică interpretativă. O asemenea perspectivă este cu atât mai productivă pentru operă, unde existența scenică a lucrării implică permanent negocierea dintre textul fixat și evenimentul interpretativ.

În același timp, teoria adaptării oferă instrumente relevante pentru înțelegerea fenomenului. O operă poate fi ea însăși rezultatul transformării unui text anterior și, ulterior, obiectul unor noi reinterpretări scenice. Între sursa literară, libret, partitură și spectacol se constituie astfel niveluri succesive de mediere.

În această succesiune, regizorul nu este numai organizatorul componentelor vizuale ale spectacolului. El formulează o lectură asupra operei.

De aici rezultă necesitatea reconsiderării noțiunii de fidelitate. Fidelitatea față de patrimoniu nu trebuie confundată cu reproducerea unei iconografii sau a unei convenții scenice istorice.

O montare poate abandona costumul de epocă și poate utiliza tehnologii contemporane fără a contrazice structura dramaturgică a lucrării. Invers, reproducerea unei estetici tradiționale nu garantează înțelegerea sensurilor muzicale.

Fidelitatea productivă poate fi definită, în acest context, prin raportare la logica internă a operei: relațiile dintre personaje, structura dramaturgică, temporalitatea muzicală și tensiunile pe care partitura le construiește.

Metodologia cercetării

Cercetarea utilizează o metodologie calitativă, bazată pe studiul de caz, analiza comparativă și analiza documentară.

Corpusul principal este constituit din trei situații relevante pentru modalități diferite de raportare la patrimoniul muzical și cultural românesc: *Oedipe* de George Enescu, *O scrisoare pierdută* de Dan Dediu și asocierea scenică *La piață – Revoluția*, reunind creațiile lui Mihail Jora și Adrian Iorgulescu.

Intervalul temporal urmărit este ultimul deceniu de activitate repertorială, producția bucureșteană a operei *Oedipe* din 2015 fiind utilizată drept reper inițial pentru comparația cu noua montare din 2023.

Selecția studiilor de caz a avut în vedere următoarele criterii:

- relevanța creației pentru cultura muzicală românească;
- existența unei concepții regizorale identificabile;
- reprezentarea lucrării într-o instituție lirică de referință;
- existența documentelor necesare reconstituirii principalelor caracteristici ale producției.

Analiza urmărește cinci parametri: relația dintre partitură și conceptul regizoral; raportul dintre contextul original și contemporaneitate; organizarea spațiului scenic; utilizarea simbolului, mișcării și tehnologiilor vizuale; funcția producției în medierea dintre patrimoniu și public.

Obiectivul nu este ierarhizarea estetică a spectacolelor, ci identificarea mecanismelor prin care regia contemporană poate transforma patrimoniul într-o experiență culturală actuală.

***Oedipe* – patrimoniul muzical canonic și pluralitatea lecturilor regizorale.**

În repertoriul liric românesc, *Oedipe* de George Enescu ocupă o poziție singulară. Complexitatea limbajului muzical, dimensiunea mitologică a subiectului și densitatea construcției simbolice transformă fiecare nouă montare într-un act interpretativ cu implicații care depășesc rezolvarea tehnică a reprezentării.

Mitul oferă regizorului un material cultural cu o memorie vizuală și teatrală enormă. Problema fundamentală nu este, așadar, „cum poate fi reprezentată Antichitatea?”, ci ce anume din conflictul lui Oedip poate fi făcut perceptibil spectatorului contemporan prin intermediul scenei. În cazul

creației enesciene, dificultatea este amplificată de faptul că muzica nu îndeplinește o funcție ilustrativă. Ea participă la construirea psihologiei personajului, a ideii de destin și a tensiunii dintre cunoaștere și imposibilitatea evitării destinului.

Producția Operei Naționale București semnată de Valentina Carrasco, cu premiera în 2015, constituie un reper relevant pentru intervalul analizat. Opt ani mai târziu, instituția a propus o nouă lectură a aceleiași capodopere prin concepția lui Stefano Poda.

Importanța producției din 2023 pentru tema cercetării derivă inclusiv din concentrarea mai multor componente ale spectacolului într-o singură viziune artistică: Stefano Poda semnează regia, decorul, costumele, luminile și coregrafia. Această unitate autorală favorizează conceperea spectacolului ca întreg vizual și gestual, nu ca simplă însumare a unor componente scenice independente.

Compararea celor două momente este relevantă nu pentru stabilirea superiorității uneia dintre lecturi, ci pentru demonstrarea caracterului deschis al patrimoniului scenic. Partitura rămâne aceeași. Contextul cultural, publicul și limbajul vizual se modifică. Tocmai această diferență demonstrează că identitatea patrimonială a operei nu depinde de conservarea unei singure tradiții de reprezentare. Patrimoniul poate rămâne stabil la nivelul textului muzical și simultan deschis la nivelul semnificației scenice.

În acest sens, *Oedipe* oferă unul dintre cele mai convingătoare argumente pentru înțelegerea regiei ca act interpretativ: montarea nu reproduce opera, ci propune una dintre lecturile posibile ale acesteia.

***O scrisoare pierdută* – patrimoniul cultural transformat în operă contemporană.**

Un mecanism diferit poate fi observat în *O scrisoare pierdută* de Dan Dediu, pe libretul lui Ștefan Neagrău după comedia lui I. L. Caragiale. În acest caz nu avem recuperarea unei partituri istorice, ci transformarea unui reper fundamental al patrimoniului literar românesc într-o creație lirică contemporană.

Procesul presupune cel puțin trei niveluri succesive de reinterpretare: textul dramatic al lui Caragiale este transformat în libret, libretul este reorganizat prin limbajul muzical, iar partitura rezultată este transformată în spectacol. Particularitatea cazului este determinată de notorietatea extraordinară a sursei. Personajele lui Caragiale nu sunt figuri culturale neutre. Ele au acumulat, prin mai bine de un secol de reprezentare teatrală, o memorie interpretativă proprie. Transformarea lor în personaje de

operă modifică însă mecanismul dramaturgic. Vocea cântată, orchestra, temporalitatea muzicală și formele specifice teatrului liric generează un alt tip de discurs decât cel al teatrului vorbit.

Limbajul muzical construit de Dan Dediu valorifică o pluralitate de referințe și tipologii sonore, de la tango, romanță și habaneră la horă, fanfară și elemente de sugesție balcanică. Această diversitate nu are numai funcție decorativă, ci contribuie la caracterizarea universului și a personajelor. Regia lui Ștefan Neagrău trebuie astfel să gestioneze două forme de memorie: memoria textului caragialian și noua identitate muzicală a personajelor.

Spectacolul nu mai reprezintă pur și simplu Caragiale. El reprezintă o lectură muzicală și scenică contemporană a lui Caragiale. Cazul demonstrează că patrimoniul poate funcționa și ca resursă generatoare de creație. Conservarea identității culturale nu presupune menținerea genului artistic original. Un text fundamental al teatrului românesc poate dobândi o nouă existență culturală prin transformarea sa în operă.

La piață – Revoluția: patrimoniu, memorie colectivă și discurs scenic contemporan.

O a treia strategie este reprezentată de asocierea baletului *La piață* de Mihail Jora cu opera *Revoluția* de Adrian Iorgulescu.

Dacă în *Oedipe* regizorul reinterpretează o creație canonică, iar în *O scrisoare pierdută* patrimoniul literar este transformat în creație muzicală, în cazul *La piață – Revoluția* actul regizoral produce sens prin asocierea unor creații provenite din contexte istorice diferite. Conceptul „pieței” devine elementul de legătură. Piața este simultan spațiu concret și spațiu simbolic al comunității, schimbului, confruntării și istoriei colective.

Regia lui Alexandru Nagy construiește un univers comun celor două lucrări și integrează mijloace contemporane de reprezentare. Utilizarea videomappingului și a unei scenografii realizate inclusiv din materiale reciclate introduce spectacolul într-un vocabular vizual specific prezentului. Relevanța acestor mijloace nu derivă însă din noutatea tehnologică în sine. Tehnologia dobândește valoare regizorală numai în măsura în care participă la producerea sensului.

Prin asocierea celor două creații, patrimoniul istoric nu este prezentat izolat, ci pus în relație cu un discurs muzical și cultural ulterior. Spectatorul este invitat să observe continuități, contraste și transformări. Regizorul devine, în acest caz, nu numai interpret al unei partituri, ci constructor al unei relații între opere. Această practică poate fi definită ca formă de curatoriat regizoral: sensul rezultă nu numai din interiorul lucrărilor, ci și din actul selecției și al juxtapunerii lor.

Rezultatele cercetării

Analiza comparativă a celor trei studii de caz permite identificarea unor modele distincte de valorificare contemporană a patrimoniului și identității culturale românești. Primul este **modelul reinterpretării canonului muzical**, ilustrat de *Oedipe*. Opera consacrată este păstrată în identitatea sa muzicală, dar supusă unor noi lecturi vizuale și dramaturgice. Al doilea este **modelul transferului interartistic al patrimoniului**, identificabil în *O scrisoare pierdută*. Un reper al patrimoniului literar este transferat în teatrul muzical și dobândește o identitate artistică nouă. Al treilea este **modelul dialogului patrimonial**, ilustrat de *La piață – Revoluția*. Regia pune în relație creații provenind din perioade și universuri estetice diferite și generează un discurs nou prin însăși asocierea acestora. Această tipologie constituie principalul rezultat al cercetării.

Cele trei modele demonstrează că valorificarea patrimoniului prin spectacol nu presupune existența unei singure strategii regizorale. Dimpotrivă, vitalitatea patrimoniului este confirmată de capacitatea sa de a genera interpretări diferite.

Un al doilea rezultat privește funcția regiei. În toate cele trei situații, aceasta depășește organizarea tehnică a reprezentării și dobândește caracterul unei forme de interpretare critică.

Un al treilea rezultat privește raportul dintre tradiție și inovație. Analiza indică faptul că cele două categorii nu sunt în mod necesar antagonice. Inovația poate deveni instrument al conservării active atunci când este fundamentată pe structura muzicală și dramaturgică a lucrării.

Comentarii critice.

Rezultatele cercetării readuc în discuție problema autonomiei regizorului în teatrul liric contemporan. Dezvoltarea *Regieoper* a legitimat intervenții radicale asupra contextului vizual și dramaturgic al operelor: transpuneri temporale, schimbarea universului iconografic, introducerea unor simboluri suplimentare și utilizarea tehnologiilor multimedia. Aceste practici nu pot fi evaluate însă exclusiv în funcție de distanța lor față de convenția istorică.

O producție contemporană nu devine valoroasă prin simplul fapt că este contemporană. Videomappingul, proiecția, transpunerea temporală sau abstractizarea decorului nu constituie, în sine, argumente estetice. Criteriul fundamental trebuie căutat în relația dintre intervenția scenică și structura muzical-dramaturgică. Această condiție este esențială în operă deoarece

timpul scenic nu aparține în totalitate regizorului. Muzica organizează durata și tensiunea. Gestul scenic trebuie să negocieze permanent cu timpul muzical. De aici derivă și o diferență fundamentală între regia de operă și regia teatrului dramatic: lectura partiturii devine o competență structurală a construcției regizorale.

În cazul patrimoniului național, responsabilitatea este suplimentară. O lucrare rar reprezentată nu beneficiază de pluralitatea lecturilor pe care publicul o poate avea asupra unui titlu din repertoriul internațional curent. Uneori, o producție devine pentru spectator imaginea însăși a operei. Această situație obligă atât regizorul, cât și instituția lirică la o reflecție asupra funcției culturale a repertoriului.

Recuperarea creației românești nu ar trebui limitată la contexte aniversare sau comemorative. Patrimoniul destinat scenei devine cu adevărat activ atunci când este reintegrat în repertoriu și confruntat periodic cu noi generații de interpreți și spectatori. În acest proces, regia poate funcționa ca mediere între conservare și actualizare.

Există însă o limită necesară: conceptul regizoral nu trebuie să transforme partitura într-un simplu pretext pentru un discurs exterior acesteia. Libertatea interpretativă este fertilă atunci când descoperă sau reactivează potențialități ale operei; devine problematică atunci când substituie integral dramaturgia muzicală. Prin urmare, problema centrală nu este dacă patrimoniul trebuie sau nu reinterpretat. Reinterpretarea este inerentă spectacolului. Întrebarea relevantă este ***prin ce mijloace și în ce raport cu partitura se realizează această reinterpretare?***

Concluzii

Patrimoniul muzical românesc poate fi înțeles ca o realitate culturală dinamică, a cărei conservare presupune nu numai cercetare, editare și arhivare, ci și interpretare și reprezentare. Studiile de caz analizate evidențiază trei mecanisme distincte. *Oedipe* demonstrează capacitatea unei capodopere canonice de a genera succesiv noi lecturi scenice. *O scrisoare pierdută* ilustrează transformarea patrimoniului literar într-o creație lirică autonomă. Asocierea *La piață – Revoluția* demonstrează posibilitatea construirii unui dialog între temporalități culturale diferite prin intermediul conceptului regizoral. În toate cele trei situații, regia funcționează ca act de interpretare.

Această constatare permite depășirea opoziției dintre tradiție și contemporaneitate. Reinterpretarea nu reprezintă contrariul conservării. Pentru o artă a cărei existență presupune reprezentarea, reinterpretarea poate constitui chiar una dintre condițiile conservării active.

Libertatea regizorală trebuie însă fundamentată pe cunoașterea profundă a partiturii, dramaturgiei și contextului cultural al creației. În teatrul muzical, inovația dobândește consistență atunci când intră în dialog cu muzica și nu atunci când o transformă într-un suport pasiv al imaginii.

Pentru cultura muzicală românească, consecințele acestei perspective depășesc estetica spectacolului. Recuperarea sistematică a creației naționale și introducerea ei într-un circuit repertorial stabil pot contribui la consolidarea memoriei culturale, la formarea publicului și la creșterea vizibilității patrimoniului românesc în context european.

Regia de operă dobândește, din această perspectivă, o funcție multiplă: practică artistică, act critic de interpretare, formă de cercetare artistică și instrument de mediere culturală. Între partitură și public, între memoria creației și sensibilitatea prezentului, scena devine spațiul în care tradiția poate continua să existe nu prin reproducere mecanică, ci prin înțelegere, transformare și transmitere.

Bibliografie / References

- ABBATE, Carolyn; PARKER, Roger, *A History of Opera*, New York, W. W. Norton & Company, 2012.
- BENNETT, Susan, *Theatre Audiences: A Theory of Production and Reception*, 2nd ed., London–New York, Routledge, 1997.
- CARLSON, Marvin, *The Haunted Stage: The Theatre as Memory Machine*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2001.
- COOK, Nicholas, *Beyond the Score: Music as Performance*, Oxford, Oxford University Press, 2014.
- FISCHER-LICHTE, Erika, *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*, translated by Saskya Iris Jain, London–New York, Routledge, 2008.
- HUTCHEON, Linda, *A Theory of Adaptation*, 2nd ed., London–New York, Routledge, 2013.
- HUTCHEON, Linda; HUTCHEON, Michael, *Opera: The Art of Dying*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2004.
- HUTCHEON, Michael; HUTCHEON, Linda, "A Spectrum of Operatic Adaptations: Director's Opera and Audience Expectations", in Casie Hermansson, Janet Zepernick (eds.), *Where is Adaptation? Mapping Cultures, Texts, and Contexts*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2018, pp. 107–124.
- LEVIN, David J., *Unsettling Opera: Staging Mozart, Verdi, Wagner, and Zemlinsky*, Chicago, University of Chicago Press, 2007.
- LINDENBERGER, Herbert, *Opera: The Extravagant Art*, Ithaca, Cornell University Press, 1984.

PARKER, Roger (ed.), *The Oxford Illustrated History of Opera*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

TILL, Nicholas (ed.), *The Cambridge Companion to Opera Studies*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Surse documentare privind producțiile analizate

OPERA NAȚIONALĂ BUCUREȘTI, *Oedipe* de George Enescu, producția în regia Valentinei Carrasco, premieră 20 noiembrie 2015, documentația spectacolului.

OPERA NAȚIONALĂ BUCUREȘTI, *Oedipe* de George Enescu, regie, decor, costume, lumini și coregrafie Stefano Poda, producția 2023.

OPERA NAȚIONALĂ BUCUREȘTI, *O scrisoare pierdută* de Dan Dediu, libret de Ștefan Neagrău după I. L. Caragiale, regia Ștefan Neagrău, documentația spectacolului.

OPERA NAȚIONALĂ BUCUREȘTI, *La piață – Revoluția*, Mihail Jora / Adrian Iorgulescu, regia Alexandru Nagy, documentația spectacolului.